

Dubysos žemupio šventvietės

Vykintas Vaitkevičius

Lietuvos istorijos institutas

Straipsnis skirtas senojo – ikirikriščioniškojo – tikėjimo šventoms ir kulto vietoms, žinomoms Dubysos žemupio rajone nuo Gynėvės intako šiaurėje iki jos žiočių Seredžiuje, aptarti. Jurbarko rajone užfiksuotų šventviečių sąvadas 1998 m. skelbtas¹. Kauno rajono šventvietės nėra plačiau nagrinėtos. Tačiau šį kartą atliktų tyrinėjimų nenorėtume sieti su kuria nors viena XIX–XX a. administracine struktūra (valsčiumi, apylinke ar rajonu). Į kompaktiško Dubysos žemupio rajono, taigi kartu ir į Seredžiaus apylinkių, šventvietes siūlome žvelgti kaip į nedidelį vienalytį kultūrinį rajoną. Bendrieji čia užfiksuotų šventviečių būdingi bruožai, manome, yra kilę iš gentinės epochos ir jų ištakų reikėtų ieškoti regioniniuose baltų religijos variantuose².

Duomenų apie šventvietes teikia įvairūs šaltiniai. Pasakojamoji tradicija sudaro didžiąją šaltinių apie šventvietes dalį, kurią papildė archeologijos, kalbos, mitologijos ir etnologijos duomenys. Pavienių žinučių apie Seredžiaus apylinkės šventvietes randame XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės šaltiniuose (A. Kašausko, B. Buračo, Seredžiaus ir Čekiškės valsčių pradžios mokyklų mokytojų M. Muleskaitės, J. Vilko, L. Žalienės užrašytuose pasakojimuose), Lietuvos žemės vardyno anketose (saugomos Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje). Daugiausiai duomenų apie jas užfiksuota pastaraisiais metais Ingos Marmaitės (1997 m.), Astos Ališauskaitės (2000 m.), Arūno Sniečkaus (1997–2000 m.), dr. Vytenio Almonaičio (1999 m.) ir šio straipsnio autoriaus (1996–1997 m.) pastangomis. Iki šiol ši jų surinktoji informacija neskelbta, tačiau ja buvo naudotasi kai kuriuose mokslo darbuose.

Seredžiaus apylinkės I tūkst. vid. – II tūkst. pr. priklausė Vidurio Lietuvos kultūros sričiai, kuri paprastai siejama su gentine Aukštaičių teritorija. Daugiausia žinoma šio laikotarpio laidojimo vietų – vadinamųjų plokštinių kapinynų, kur buvo laidojami sudegintų mirusiųjų bei nesudegintų žirgų palaikai. Gyvenamosios šio laikotarpio vietos lig šiol plačiau netyrinėtos. Seredžiaus, Pašilių bei Butvilonių pilialkalniai, sprendžiant iš jų įtvirtinimų, priskirtini XIII–XIV a. kovų su kryžiuočiais laikotarpiui.

Rašytiniai šaltiniai leidžia apytiksliai įsivaizduoti XIII a. pab. – XIV a. šio krašto politinę bei administracinę organizaciją. Su istorinėmis teritorinėmis struktūromis – Pieštės, Gaižuvos, Paštuvos, Ariogalos žemėmis, valsčiais ar pilių apygardomis – atitinkamai sietini ir Seredžius, Saulėtekų kaimo apylinkės, Vilkija, Ariogala.

Straipsnyje pateikiama duomenų apie 8 Seredžiaus apylinkių vietas ir jose užfiksuotas 11 šventviečių. Dabar daugiausia žinoma apie šventuosius vandenis (šaltinius, upelius), tačiau tai nereikia, kad nebūta kitų rūšių šventviečių. Tarkim, nieko nežinome apie XIII–XIV a. Pieštės gyventojų kulto vietas, nors, be jokios abejonės, jie jų turėjo. Užfiksuoti

¹ Vaitkevičius V. *Senosios Lietuvos šventvietės, Žemaitija*, Vilnius, 1998, p. 354–447; taip pat žr. Vaitkevičius V. *Veliuonos apylinkių šventvietės, Veliuona*, Vilnius, 2001, p. 49–63.

² Plačiau žr. Vaitkevičius V. *Senosios šventvietės prie Dubysos (Kontekstų beiškant)*, *Liaudies kultūra*, 2001, nr. 2, p. 20–27.

prosenoviniai tikėjimai apie Seredžiaus topolius³ bei Prienu kaimo maumedžius⁴ rodo, kad šventųjų miškų ir medžių kultas šiame regione taip pat veikiausiai buvo praktikuojamas, tačiau tokios šventvietės sunyko. Taigi kas užfiksuota XIX–XX a., tėra maža praeityje gyvavusių šventviečių dalis. Apie šventuosius vandenį daug duomenų išliko iš dalies ir dėl to, kad tikėjimą nepaprastomis šių vandenių savybėmis dažnai palaikė objektyvūs motyvai, sinkretinis kaimo gyventojų religijos pobūdis ir pan.

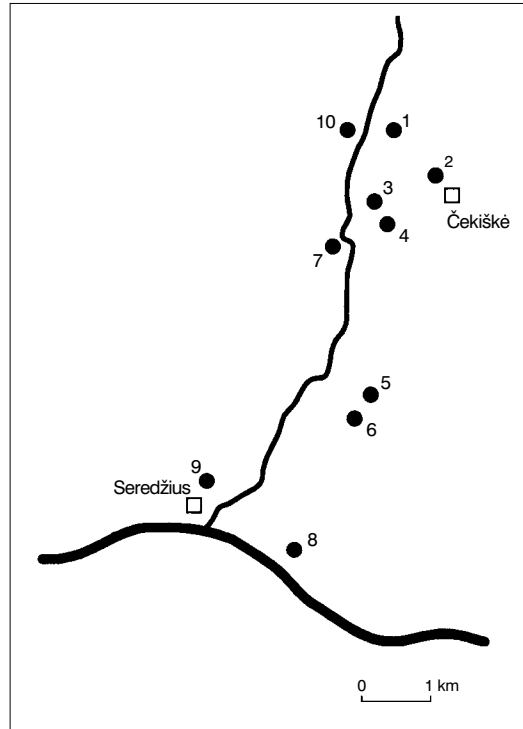
Toliau straipsnyje abėcėlės tvarka pateikiami duomenys apie šventvietes Dubysos žemupio rajone ir, naudojantis palankia tam proga, glaustai aptariamoms vandens šventumo motyvacijos baltų ir lietuvių mitologijoje.

1. **Besmerčių šaltinis** trykšta griovyje tarp Besmerčių ir Prienu, apie 1 km į vakarus nuo kelio Ariogala–Čekiškė. Lašišos upelio intakas (apie 0,2 km ilgio) siaura vingiuota vaga teka į rytus, neišdžiūsta. Į šiaurės vakarus nuo šaltinio yra verčiamos šiuokslės. Lietuvos žemės vardyno anketoje užfiksuoti pasakojimai, kad šaltinis neva atsiradęs po smarkaus lietaus 1905 m. Tačiau reikšmingesnė yra pastaba, jog „pasakojama, kad vanduo gydo akis“⁵.

Akis tokia verda, Minelgai gyveno. Toks ravas, šiuokslėm užpylė. Ta akis verda, i vadydavo Minelgynės šaltinis. Besmerčiuose, netoli čia, par Lašišą parėjai, užlipai ant kalno <...>. Tai man pasakojo, sako. Žiemą va, veždavo vandenį iš te. Gali sausiausia būt [o bėga]. Te baisus šaltinis, i kodi ta valdžia leido teip užpilt?

Į pietus, šiteip va, bėga vanduo <...> loviuks padarytas, privažiuoji i bėga nuo tos barės. Pakiša viedrą, pribėga. O jegu nori, jisai sklidinąs <...>.

O švarus vanduo kaip kažis kas, tai jisai, rokuos, „pietų“. Sakydavo labai, kad čia geras, sveikas. Praustis reikia, sakydavo, kad praustis reikia, ka pietų, rytų va, šaltinis labai geras⁶.

Dubysos žemupio šventvietės:

1. Besmerčių šaltinis;
2. Čekiškės Alkos upelis;
3. Mikliūnų Šventupys;
4. Mikliūnų akmuo su pėda;
5. Palazduonio kalneliai;
6. Palazduonio šaltinis;
7. Pašilių Alkaus šaltinis;
8. Ringovės Šventupis;
9. Seredžiaus šv. Jono šulinėlis ir akmuo su pėda;
10. Skubų upelis.

2002 m.

Sudarė V. Vaitkevičius

³ Žr. Buračas B. Baudžiauninkų medžiai, *Sekmadienis*, 1937, sausio 17.

⁴ Sakmė apie tai, „kas išpjau tuos maumedžius, to šeima mirs“, papasakojo Pranciška Žilinskaitė, 84 m., kilusi iš Padubysio k., nuo 1945 m. gyv. Prienu k. Įrašė ir iššifravo I. Marmaitė 1997 m.

⁵ Iš Antano Džiaugio, apie 50 m., ir Jono Bartkaus, apie 70 m., gyv. Besmerčių k., pasakojimo. Užrašė M. Muleskaitė 1937 m. LŽV (Besmerčiai, Čekiškės vls.).

⁶ Pasakojo Pranciška Žilinskaitė.

*Besmerčių šaltinio
santaka su Lašiša
(vaizdas iš
pietvakarių). 1997 m.
I. Marmaitės nuotr.*

*Mikliūnų Šventupio
pralaida kelyje
numelioruotose
Bataliono pievose.
1997 m.
I. Marmaitės nuotr.*

2. **Čekiškės Alkos upelis.** Vieta iš seno minima literatūroje bei rankraščiuose. Bene pirmasis žinių apie Alką Čekiškėje pateikė kun. A. Kašarauskas XIX a. viduryje. Jo rankraštiniame veikale „Lituanica“ nepasakyta, kad Alka – tai upelis, tačiau pažymėta, kad jo ilgis maždaug 1 varstas (t. y. apie 1,08 km): „*Alkas – okolo wiorstowej długości w Czekiszkach*“⁷. 1924 m. šią Alką dar kartą paminėjo K. Būga⁸. 1928 m. P. Tarasenska šią informaciją klaidingai palaikė žinia apie Čekiškės Alkos kalną⁹, ir vėliau literatūroje ji buvo ne kartą kartojama¹⁰.

1997 m. I. Marmaitės duomenimis, Čekiškės Alkos upelis, kitaip vadinamas Beržtupiu, teka į šiaurės vakarus, į Lašišą, miestelio šiaurėje, apie 0,1 km į šiaurę nuo kapinių tvoros. Jis kerta kelią Ariogala–Čekiškė, vakarinėje kelio pusėje yra patvenktas¹¹.

3. **Mikliūnų Šventupys** yra apie 1 km ilgio, numelioruotas, teka per vadinamąsias Bataliono pievas, pietų kryptimi. Įteka į Lašišą iš kairės.

⁷ Litvanica, czyli wiadomości o Litwie, zebrane przez Sp. Ks. Ambrożego Kossarzewskiego [1857–1863], LNB, f. 24–15, l. 180v.

⁸ Būga K. *Lietuvių kalbos žodynas*, Kaunas, 1924, t. 1, sąs. 1, p. 58.

⁹ Tarasenska P. *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas, 1928, p. 114.

¹⁰ Plg.: Šturms E. Die Alkstätten in Litauen, *Contributions of Baltic University*, Hamburg, 1946, nr. 3, p. 3 (Nr. 17); Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 2, p. 346.

¹¹ Pateikė Antanas Jančiskas, 76 m., gim. ir gyv. Lebedžių k., bei Vladas Baradas, 75 m., kilęs iš Vidgirio k. Įrašė ir iššifravo I. Marmaitė 1997 m.

Pasakoja seni žmonės, kad važiavo kunigas pas ligonį su Švenčiausiu sakramentu ir apvirto, o Švenčiausias sakramentas įkrito į vandenį; norėjo surast, bet nerado. Po to žmonės, eidami pro tą upelį meldavosi atsiklaupę. Nuo to ir upelis gavo vardą Šventupys¹².

Prie ligonio kunigą vežė, i sakramentą pametė švenčiausią, tai Šventupys [todėl], Šventupys... Mama pasakodavo¹³.

4. Mikliūnų akmuo su pėda minimas vietos žmonių pasakojimuose. Kalbama, kad jis gulėjo kaimo kapeliuose (0,05 km į vakarus nuo kelio Eikščiai–Mikliūnai–Kilova), o pėdą akmenyje įmynė panelė, glostydama savo šunį¹⁴.

Atrodo, kad ta pati „panelė“ kapeliuose ir vaidendavosi:

„Kalbama, kad žmonės matę kokią panelę vaikščiojant po tuos kapus, kas eina vėlai vakarą <...>“¹⁵.

Deja, tikslesnių duomenų apie pėduotą akmenį neužfiksuota.

5. Palazduonio kalneliai. Juos mini kun. Vaitkevičius savo 1925 m. lapkričio 15 d. laiške Kauno miesto muziejaus direktoriui:

„Palazdonio dvaro lauke pakrantėse upelio Lazdonos yr... [yra?] kalniukai, pasakojo kad ten kitados būta deivės Lazdonos baž... [bažnyčios?]“¹⁶.

Atsakydamas į Valstybinės archeologijos komisijos 1935 m. paklausimą apie „kalniukus“ Palazduonyje prie Lazduonos upės, policijos tarnautojas užpildė paminklo lapą „Palazdonių pilkapiai“ (kalnelis tada buvo ariamas, pusiau apšėtas rugiais) bei iš savininkės Marijos Valuckienės paėmė pasižadėjimą pilkapį saugoti¹⁷.

1935 m. pabaigoje užpildytoje Lietuvos žemės vardyno anketoje mokytojas J. Vilkas savo ruožtu pažymėjo, jog:

„Dabartinio Palazdonių dv[ar]o savininko Staršelskio pareiškimu, gavusi upę [Lazdona – V. V.] vardą iš to, kad senovėje buvusi tarp Palazdonių dv[ar]o ir Butvilonių v[ie]nsėdžio deivės Lazdonos maldykla“¹⁸.

1997 m. I. Marmaitės duomenimis, Marijos Valuckienės kalnelis yra jos sunykusios sodybos vietoje, apie 0,03 km į pietryčius nuo keliuko į Palazduonio k., apie 0,2 km į pietus nuo J. Jasiukaičio sodybos. Kalnelis maždaug 5 × 5 m dydžio, apie 2 m aukščio, buvęs ariamas, apaugęs krūmais.

Dar vienas panašus kalnelis Palazduonyje yra apie 0,1 km į šiaurės rytus nuo keliuko, per laukus vedančio į

¹² Pasakojo J. Lukšys, apie 50 m., S. Cinkus, apie 70 m., ir M. Jankūnas, apie 85 m., gyv. Kilovos k. Užrašė M. Muleskaitė 1937 m. LŽV (Kilova, Čekiškės vls.).

¹³ Iš Jono Pečiukaičio, 57 m., gyv. Kilovos k., pasakojimo. Įrašė ir iššifravo I. Marmaitė 1997 m.

¹⁴ I. Marmaitės duomenys, surinkti 1997 m.

¹⁵ Užrašė M. Muleskaitė 1937 m. LŽV (Mikliūnai, Čekiškės vls.).

¹⁶ Valstybinės archeologijos komisijos archyvas, saugomas Kultūros paveldo centro Dokumentacijos centre (toliau – VAK), f. 1, ap. 1, b. 23, l. 190.

¹⁷ VAK, f. 1, ap. 1, b. 23, l. 222–225.

¹⁸ Užrašė J. Vilkas 1935 m. LŽV (Palazdoniai, Čekiškės vls.).

*Palazduonio kalnelis
prie dvarvietės.*

1997 m.

I. Marmaitės nuotr.

sunykusio dvaro vietą, pievoje, apie 0,03 km atstumu nuo Lazduonos upės. Kalnelis apie 5,5 m skersmens, jo viršus nukastas, šiaurinis pakraštys apardytas.

Kol kas nėra visiškai aišku, ar pasakojimas apie deivę *Lazdoną* gali būti kaip nors susijęs su Jono Lasickio veikale (apie 1582 m.) paminėta riešutų deive *Lasdona*, ar paliudija autentišką lokalinę dievybę, kurios vardas identiškas upės pavadinimui¹⁹.

6. **Palazduonio šaltinis** yra Vilkijos girininkijos I miškų masyvo 6 kvartalo pietiniame pakraštyje, 0,2 km į šiaurės vakarus nuo Lazduonos upės dešiniojo kranto, 0,35 km į rytus nuo kelio Seredžius–Čekiškė, 0,65 km į šiaurės vakarus nuo Butvilonių piliakalnio. Dauboje-cirke šiuo metu trykšta 6 stipresnės versmės. Galima manyti, kad jų būta daugiau, tačiau ilgainiui užako. Versmių vanduo susilieja į vieną nedidelį upelį ir nuteka į pietryčius (170°), į Lazduoną. Virš pagrindinės, stipriausiai mušančios versmės yra įrengtas šulinys. Už 12 m į šiaurės vakarus nuo jo, aukštumoje, stovi mūrinė koplytėlė su Kristaus ir Marijos statulomis. Vienas medinis kryželis iškeltas ir į eglę ties šuliniu.

Pirmąsias žinias apie šią vietą randame 1935 m. Lietuvos žemės vardyno anketose, kur ji vadinama *Šulnėliu* arba *Prizginto šulneliu*, ir kur pasakyta, kad Palazduonio šaltinio vanduo turįs „*gydomos ir šventos reikšmės*“. 1936 m. apie šią vietą duomenų surinko Balys Buračas, nors jų ir nepaskelbė.

„<...> stebuklingas šulinys. Ten, sako, pasirodė Pana Švenčiausia. Prižgintas senelis ant atminimo ten pastatė motinos švč. paveikslo koplytėlę. Ten žmonės prausiasi ir kojas nesveikas mazgoja nuo ligų įvairių ir dar įvyks-ta stebuklų“²⁰.

Senosios kartos žmonių pasakojimai rodo, kad ši vieta iš seno buvo laikoma šventa, XIX a. pab. – XX a. pr. čia jau stovėjo medinė koplytėlė, šalia kurios buvo ir dėžutė aukoms rinkti. Prie Palaz-

¹⁹ Žr. Lasickis J. *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*, Vilnius, 1969, p. 21; Tokie atvejai nėra reti, plg. Kaniavėlės upelį ir „*panelę Kaniavėlę*“, kuri sapne sakanti, kad nesuks girnų, nemals miltų (*Ežeras ant milžino delno, Lietuvių liaudies padavimai*, sud. N. Vėlius, Vilnius, 1995, p. 76).

²⁰ Užrašė J. Vilkas 1935 m. *LŽV* (Palazdoniai, Čekiškės vls.); Pasakojo Jankauskienė, gyv. Seredžiuje. Užrašė B. Buračas 1936 m. *LTR* 4921, p. 48.

duonio šaltinio žmonės užsukdavo vykdamai į atlaidus Seredžiuje ar Čekiškėje. Šaltinio vandeniu praustis, šio vandens parsinešti visada ateidavo ir ligoniai.

[Palazduonio šaltinis]

Kada keliavo per pasaulį Marija. Tai, atseit, jinai čia sustojo pailsėt toj vietoj, kur tas šaltinėlis. Tai pastatė tą koplyčią. O paskui jinai nukeliavo į Šiluvą. Ten jau baisūs atlaidai. Tai jau ji buvo apsistojusi <...> pasiilsėt jinai čia buvo <...>. Kad labai daug upelių, sako, suteka į tą vietą.

Mano mama sirgo akim – akys jai apakdavo. Mes mažiukai vaikai buvom, jinai čia irgi augus, gimus ir, kaip sako, numirė. Tai jinai nusiuntė mumis į tą šaltinėlį, kad parneštumėm to vandens, nusiprausė i jai geriau pasidarė. Sako:

– Ma daug šviesiau ant akių, kai aš nuprausiau tuo šventu vandeniu.

Kai vaikai, tai mes meldėmės, jau, kaip sako, prašėm Dievo, kad tik padėtų mamai²¹.

Aš viską puikiai žinau. Aš irgi te tvarkiau. Mano tėvas te įleido bonias, mes apmokėjom visa tai, ką ten padarė <...>. Tai dabar [klausyk]: apsinakvojo akla, akla, akla tokia, vienu žodžiu, biedna moteriškė, kaip seniau būdavo. Tai dabar, kaip ji akla buvo, jau jai prisispnavo (pas mano diedelį nakvojo jinai) prisispnavo, ka yra, reiškia, ar dvylika, ar devyni upeliai, ir iš tų visų upelių suaina į vieną. Į vieną. I te buvo... Da mano diedelis pastatė ten [koplytėlę] <...>.

Taip prisispnavo, sako:

– Jūs, – sako, – nueikit į tą šaltinėlį.

Jinai akla buvo, ją kažkas tai nuvedė te į tą šaltinėlį. Jinai nusiprausė ir praregėjo. Kaip jinai praregėjo, tai jie <...> nuvežė tą vandenį, ištyrė, ka jis yra šventas, ir, vienu žodžiu, gydomas. Nu i va, i nuo to i buvo te padaryta „pinigus mesk“ – skarbonka tokia, stiklinė, ta koplyčia tokia padaryta, tokia stikliniais langais. Vienu žodžiu, te įdėta viskas. Tai dabar, i buvo padaryta, metė aukas, te rinkdavo, paskui atidarydavo tas aukas. [Na, ir] išsirado koks vagilis, imdavo. Kai tik įmeta, [ir] padaryta toks, lyg kunigas. Kaip tik įkrenta ten tų pinigų, statula i linktelieja galva, o. Paskui jau vagilis pradėjo vogt iš te <...>.

Palazduonio šaltinis. 1997 m. V. Vaitkevičiaus nuotr.

²¹ Liudvikos Majauskienės, 75 m., gim. ir gyv. Jokavų k., pasakojimas. Įrašė ir iššifravo A. Ališauskaitė 2000 m. Istorijos specialybės studentų lauko tyrimų praktikos darbai, aplankas Nr. 1. Ekspedicijos Seredžiaus seniūnijoje 2000 m. birželio mėn. darbai. Aplanką sudarė V. Almonaitis, VDU biblioteka (toliau – VDUB).

Palazduonis.
Mūrinė koplytėlė
aukščiau šaltinio.
1997 m.
V. Vaitkevičiaus
nuotr.

[Pokaryje] paėmė te su traktorium, nuvertė tą [koplytėlę]. Dabar atgal keli metai bus, nuvertė, nugriovė. Paskui atsirado moteriškė viena ten, Žemažonienė Aldona ir atstatė. [O tas kuris griovė], jis užsimušė te prie tų namų, netoli <...>.

Kaip iš atlaidų, į atlaidus eidavo pasimelst te, tokia vieta, o²².

Kokia buvo moteris, visai akla. Jinai ėjo, kaip jinai rado tą duburiuką, apsipraususi tam duburkėly. Moteris kokia vaikščiojo. Nusipraususi te ir paskiau jinai atako (jinai akla buvo, ta moteris). Teip aš girdėjau. Atako i paskiau sugalvojo, kad jau reikia ką nors daryt, kad jau šitokia ta vieta jau. Nu, i jau nuo senų laikų. Jau jinai tenais daug metų te tokia.

A Prižgintai, a kas te, nežinau, pastatė. Pastatė ant tos vietos te koplytėlę. Te šaltiniuką, te iš kelių eina vietų tas vanduo, bėga į tą duburkėlį²³.

Koplytėlę pastatė dėl to, kad ten buvo dvaras <...> ir ta dvarininkė apako. Ir kartą pas ją atėjo elgeta, jos ten pasišnekėjo ir ta elgeta pasakė:

– Nueik į tą šaltinį ir nusiplauk akis.

Ji nuėjo, nusiplovė ir praregėjo. Ir tada jinai pastatė tą koplytėlę, ta dvarininkė <...>²⁴.

Sakė tenais senuks, prašė, sako... nemato jisai, sako:

– Nuvesk tu mane... (jau teip ma moteris tokia sena šnekėjo).

O te mano vyro brolis gyveno, tai sako, nuvesk. Ta moteris (i pavarde žinojau, daba seni metai, kur tau, keturiasdešimt pirmais), tai sako:

– Nuvesk mane pas šaltinį, kur yra čia miške pušyne, nuvesk mane, – sako, – pas šaltinį.

O jis buvo tik šuliniuks, pudeliuks pakabytas, tai aidavo žmonės te, i daba važiuoja kai kas. Jisai nusiprausė tuo vandeniui i pražiūrėjo. Tai va, ta moteris sakė:

²² Pasakojo Emilija Jocienė, 69 m., kilusi iš Lazduonių k., gyv. Seredžiuje. Įrašė ir iššifravo V. Vaitkevičius 1996 m. LTR 6611/62.

²³ Pasakojo Jadvyga Aleknienė, 80 m., kilusi iš Jokavų k., nuo 1945 m. gyvenanti Lazduonių k. Įrašė ir iššifravo A. Ališauskaitė 2000 m. VDUB.

²⁴ Iš Donatos Montvilienės, 57 m., gim. Onušio k., Trakų r., nuo 1972 m. gyv. Ringovės k., pasakojimo. Įrašė ir iššifravo I. Marmaitė 1997 m.

– Čia stebuklingas šuliniuks <...>²⁵.

*Stebuklingas ten šaltinėlis. Tai devyni upeliai sueina į vieną upelį. Tai atėjo moteris – ji nematė visai. Tai devyni upeliai sueina į vieną šaltinėlių. Tai nueik, apsiprausk, sušlapyk akis – praregėsi...*²⁶

*Už Dubysos ten yra miške šaltinėlis. Taip sakydavo, kad ten stebuklingas. Mano mama pasakodavo, kad tenai mesdavo irgi pinigus. Tai mama sakydavo, jinai maža buvo, eidavom mes te mels-tis, pinigų nešam kiek turim, tai įmetam kokią... ten irgi apleistas <...>*²⁷.

*Lazduoną praėjus, maždaug kai tvenkinys yra. Te šuliniukas, te stebuklingas tas šulinys. Žmonės aidavo, a nusiprausia, atsigeria. Ko nepagydydavo, tai ten pagydavo, šventas šuliniukas ten... „šven-to Jono šuliniukai“ te vadinas*²⁸.

7. Pašilių šaltinis yra 0,1 km į šiaurės vakarus nuo Dubysos dešiniojo kranto, 0,16 km į pietus nuo Gerulaičių sodybos, 0,4 km į pietryčius nuo Pašilių piliakalnio, vakariniame lauko kelio į Padubysį pakraštyje. Šiuo metu čia tyvuliuoja apie 3 m skersmens akis, maitinama versmės šiaurės vakariniame jos pakraštyje. Vanduo iš akies nuteka į pietryčius (140°), į Dubysą.

Pirmosios žinios apie šią vietą užfiksuotos Lietuvos žemės vardyno anketose ir sinchroniškai skelbtos prieškario periodikoje.

Ežeras įdomus tuo, kad jis niekad neužšąla. Žiemą, nors ir labiausiai šąla, ežeras ne storo ledo sluoksniu pasidengia, bet garuoja.

Seniau šis ežeras buvo daug didesnis, bet dabar jis sparčiai mažėja ir keičia savo išvaizdą, nes pradeda užslinkti. Ežere vanduo labai švarus. Priėjus arti, vidury matyti apie kumščio didumo 9 skylės, iš kurių smarkiai veržiasi į viršų vanduo ir savo pasidarytu upeliuku nuteka į Dubysą. Šį ežerą vietos žmonės apipynę įdomiais padavimais, o moteris, ypač senesnės, jį laiko stebuklingu ir jo vandeniu gydosi įvairias ligas²⁹.

*Toj vietoj gyvenęs žydas Alkus ir laikęs karčemą. Po vienos nakties karčema nugrimzdusi. Toj vietoj ilgai dar vanduo išnešdavęs butelių kamščius. Vandeniū žmonės gydosi akis*³⁰.

*Elkus. Seniau buvusi karčema, kuri paskendusi duobėj. Gyvenęs žydas Elkus*³¹.

Žyds su dažais nuskendo. Su dažais žyds nuskendo, – taip šnekėdavo.

[Kodėl su dažais?]

– Nu te, žinot, nėra grunto jokio, te ką te... su kartim būdavo suriša ir kemša, ir ten nieko nepasiekia – ten bedugnė. Vadinos Alkus.

²⁵ Iš Pranciškos Žilinskaitės, 84 m., kilusios iš Padubysio k., nuo 1945 m. gyv. Prienu k., pasakojimo. Įrašė ir iššifravo I. Marmaitė 1997 m.

²⁶ Iš Jono Mačiulaičio, 78 m., gim. ir gyv. Seredžiuje, pasakojimo. Įrašė ir iššifravo A. Ališauskaitė 2000 m. VDUB.

²⁷ Iš Genovaitės Mickevičiūtės, 78 m., kilusios iš Pavamblių k., nuo 1970 m. gyv. Seredžiuje, pasakojimo. Įrašė ir iššifravo A. Ališauskaitė 2000 m. VDUB.

²⁸ Iš Veronikos Ajauskienės, 80 m., gim. ir gyv. Pabalių k., pasakojimo. Įrašė ir iššifravo I. Marmaitė 1997 m.

²⁹ Audrovaikis J. Niekuomet neužšalantis ežeras, *Lietuvos ūkininkas*, 1936, spalio 8, nr. 41, p. 9; perpasakota: Vaičius A. Čekiškei – 400 metų, *Kauno diena*, 1998, spalio 12, nr. 238, p. 24.

³⁰ Adelijos Soltonienės, apie 30 m., gyv. Marginės k., pasakojimas. Užrašė L. Žalienė 1935 m. LŽV (Marginė, Seredžiaus vls.).

³¹ Iš A. Kereševičiaus ir M. Pecnerio, apie 70 m., gyv. Šolių k., pasakojimo. Užrašė J. Vilkas 1936 m. LŽV (Šoliai, Čekiškės vls.).

*Pašilių Alkaus
šaltinis. 1996 m.
V. Vaitkevičiaus
nuotr.*

[Kaip pasakojo apie tą žydą?]

– Šnekėdavo senovės žmonės, sako žyds čia su dažais nuskendo, ir čia, skaitos, nėra nė triobų, nė nieko. A te teisybė, a ten pramislį, aš nežinau. Sak ten laikė parduotuvę su dažais (žinot, pirma, kai žydai gyvendavo, tai krautuves laikydavo), nu tai sako „žyds su dažais nuskendo“, cha cha cha.

[Gerulaičiai] šulinia neturieja, iš te vandenį nešdavo, ten labai švaru. Jis taip i teka toks upeliuks į Dubysą. Bet jis niekad, nė žiemą neužšąla, nieko. Yra „eketė“, „eketė“ tokia yra, apaugus. Kiek aš prisimenu, mažiukė buvau, tai te tas pats ir tas pats.

Matuodavo vyrai [gylį], te kartį su karte rišdavo, dideles, ir leisdamo į dugną, ir nepasiekdamo dugno. Ten kai žiūri (aš ten buvau, ten, lentukė būdavo, kai eidavom vandenio), kai žiūri, tai te toks kaip pelenų toks dumblelis, pilkas. Ne juodas, bet pilkas.

Žydas su dažais, sako... parduotuvė te buvo, žydas ir nuskendo. Jeigu jis te trobelę turėjo, tai koks ten įgriuvimas gal buvo, ar kaip, gal galėjo jis ten nugarmėti... tokia bedugnė, bedugnė vadinasi³².

Apie tą šaltinį irgi įdomiai kalbos eina. Reiškia, kad ten buvo karčema. Karčema buvo toj vietoj [ir] nuskendo. Ir žydas buvo tenai jau vedėjas tos visos karčemos, ir atseit ta karčema nuskendo, ir dabar tenai va, vanduo toksai, verda jis, i verda, i verda, i verda <...>.

Kaip seni žmonės šneka, kad, reiškia, kada giedra būdavo, kad kildavo kažkokie pelenai iš to vandens. [Jis] neužšąla niekad. Verda i verda, verda i verda. Tai tiktai tiek kad pasakojo, kad žydų karčema buvo, tas žydas nuskendo. Praraja kokia pasidarė <...>. Kad karčema buvo, kaip seniau, prakeikimais, užkeikimais visokiais, gali... kad žmonės gal gėrė, gal...

³² Teklės Vitkauskienės, 69 m., gim. ir gyv. Pašilių k., pasakojimas. Įrašė ir iššifravo V. Vaitkevičius 1996 m. LTR 6611/58.

Alkaus... Alkus... Elkus... Alkus <...>. Jelkum vadydavo, Jelkus – tas žydas, pavardė žydiška³³.

Mano vyrs žinojo, kad te buvo kada nuskendęs te kas, žyds koks, nežinau. Vienu žodžiu ir pramanė Alkum. Daugiau niek nežinau. Žydas ten nuskendęs yra <...>³⁴.

Kur dabar šaltinis, seniau gyveno žydas Elke. Jis buvo didelis pijokas, žulikas. Gyveno vienas, be šeimos. Kartu su visa savo sodyba prasmego, tai lyg Dievo bausmė tokia. Po to ilgai dar šaltinyje jo trobesių rąstigaliai plaukiojo (juos matė dar ir mano tėvas, gimęs 1904 m.).

Kaimo vyrai bandė į šaltinį kišti pačią ilgiausią kartį, bet vandens spaudimas vis ją išmesdavo. Ta „akis“ seniau buvo dar didesnė. Šaltinį vadina „Alkus“, kiti dar sako „Elkus“³⁵.

[Alkus, Jelkus]. *Tas kilęs pavadinimas nuo ko? Atseit tokie padavimai buvę, kad gyveno žydas Elke – reiškias pavardė buvo. Šitas gėrė, nu i kaip prakeikimas, su ta trobele jisai nuskendo. Tai tokie padavimai, kad kaip koksai prakeikimas.*

Tai pradėjo po kiek laiko, iškildavo, iškildavo tų senų trobelės rąstų. Tai mano tėvelis taip sakė. Sakydavo, buvo didesnė ta visa eketė. O panašu, kad ji keturkampia buvo, o daba apskrita yra³⁶.

[Alkus, Jelkus]. *Tai jau sako, kad ten žydas gyveno. Sako, i nuskendo jis ten į prarają. Tai te tik yra pasakos, kad deivės skalbdavo, ką čia gali žinot. Deivės kokios skalbdavo naktim te po tą [šaltinį]. Ką jos te veidavo, skalbdavo, puškindavosi te po tą vandenį... ką te gali žinot.*

Pliauškinas naktį te po tą balą, puškinas, dainuoja, cypauja – va te teip buvo, a te tik pasaka, tam Alkuj³⁷.

8. Ringovės Šventupis apie 1 km ilgio. Teka Vilkijos girininkijos 2 masyvo 11 ir 12 kvartaluose, ažuolyne, kerta kelią Kaunas–Jurbarkas, įteka į Nemuną iš dešinės. Eroduojančiame šlaite, kurio papėdėje išteka Šventupis, konstatuotas intensyvus kultūrinis sluoksnis su ankstyvajam ar senajam geležies amžiams būdinga lipdyta keramika (I tūkst. pr. Kr. pabaiga – I tūkst. pradžia). Apie 1 km į rytus nuo Šventupio yra Ringovės piliakalnis.

Pastaraisiais metais surinkta duomenų, jog Šventupio vandenį senieji apylinkių gyventojai vartodavo kaip vaistus nuo įvairių ligų, gerdavo, tikėdami nepaprastomis šio vandens savybėmis³⁸.

Žmonės pasakoja, kad dar seniai per tą upelį važiuovęs kunigas ir apviręs su vežimu. Į upelį įkritusi komunija, todėl upelis taip ir buvo pavadintas³⁹.

³³ Adelės Baltauskienės, 70 m., gim. Vitkūnų k., ir Kazio Baltausko, 69 m., gim. Žemaitaičių k., dabar gyv. Pašilių k., pasakojimas. Įrašė ir iššifravo V. Vaitkevičius 1996 m. LTR 6611/55.

³⁴ Iš Eleonoros Tamulienės, 75 m., gim. ir gyv. Pašilių k., pasakojimo. Įrašė ir iššifravo V. Vaitkevičius 1996 m. LTR 6611/59.

³⁵ Jono Šleževičiaus, 56 m., gim. ir gyv. Pašilių k., pasakojimas. Užrašė V. Almonaitis 1999 m.

³⁶ Jono Šleževičiaus, 57 m., gim. ir gyv. Pašilių k., pasakojimas. Įrašė ir iššifravo A. Ališauskaitė 2000 m. VDUB.

³⁷ Mykolinos Šmatauskienės, 56 m., kilusios iš Išlastakių k., nuo 1978 m. gyv. Burbiškių k., pasakojimas. Įrašė ir iššifravo A. Ališauskaitė 2000 m. VDUB.

³⁸ A. Sniečkaus duomenys, surinkti 2000–2002 m.

³⁹ Užrašė R. Liutkutė 1981 m. Lietuvių kalbos instituto Abėcėlinė lietuvių vietovardžių iš gyvosios kalbos kartoteka.

*Ringovės Šventupis.
1998 m.
V. Vaitkevičiaus
nuotr.*

9. **Seredžiaus šv. Jono šulinėlis** yra šiaurės vakarinėje miestelio dalyje, 0,36 km į šiaurės rytus nuo piliakalnio, 0,3 km į šiaurės vakarus nuo bažnyčios, Pieštės upelio dešiniajame krante, apie 0,02 km į rytus nuo Pieštės ir Šv. Jono upelių santakos. Atrodo, kad praeityje šaltinio vanduo trumpu grioveliu nutekėdavo į pietryčius, į Pieštę. Dabar virš šaltinio įrengtas šulinys, šalia stovi koplytstulpis su šv. Jono Krikštytojo skulptūra*.

Pavadinimą *Szwent-Jonas* Seredžiuje mini jau 1871 m. I. Bušinskio veikalas, skirtas Dubysos upei aprašyti⁴⁰, tačiau pirmasis šią šventvietę 1936 m. išsamiai aprašė Balys Buračas. Lankydamasis Seredžiuje, B. Buračas užrašė Danaitienės, Leonavičienės, K. Šimkaus pasakojimus, kurių dalį vėliau paskelbė spaudoje. Žmonės teigė, jog šioje vietoje seniau buvęs mūrinis kryžius, vėliau maldingi žmonės pastatė medinį⁴¹. B. Buračo lankymosi metu čia stovėjo dievdirbio Juozo Zoko pastatyta medinė koplytelė⁴², kurią ir matome B. Buračo nuotraukoje**.

B. Buračo duomenimis, XIX a. prie šio šaltinio dar buvęs ir didelis akmuo su vadinamąja *Marijos pėda*.

Prieš kokių 100 metų prie to šaltiniuko buvo didelis akmuo. Vieną sykį per Šilines [09.08] netoli to akmens Seredžiaus piemenukai ganę bandą. Pačiame vidurdienyje jiems pasirodęs stebuklas. Ant didžiojo akmens prie šaltiniuko stojosi moteriškė ir vaikučių paklausė: „Vaikeliai mano, ar aš spėsiu nueiti į Šiluvą mišius?“

Vaikučiai tai moteriškei atsakę, jog tai padaryti negalima, nes iš Seredžiaus į Šiluvą apie 70 km kelio, o dabar pats mišius laikas. Tada moteriškė išnyko vaikučiams iš akių. Kur ji stovėjo, akmenyje pasiliko įspausta pėda <...>.

* Plačiau žr. kun. G. Jankausko str. „Mūsų Antanina“.

⁴⁰ Buszynski I. *Dubissa głowa rzeka w dawnem księstwie Żmujdzkiem, dziś w Gubernji Kowieńskiej*, Wilno, 1871, p. 58.

⁴¹ Buračas B. Seredžius ir jo žymenybės (rankraštis). LTR 4921, p. 46.

⁴² *Ten pat*, p. 47.

** Nuotrauka saugoma Lietuvos centriname valstybės archyve.

*Seredžiaus šv. Jono
šulinėlis. 1995 m.
V. Vaitkevičiaus
nuotr.*

*Seredžius.
Koplytstulpis prie
Šv. Jono šulinėlio.
1995 m.
V. Vaitkevičiaus
nuotr.*

*Šv. Jono koplytėlė.
Skulpt. J. Zokas.
1931 m.
B. Buračo nuotr.
Iš LCVA fondų*

Ilgainiui akmuo dingio, tikslesnių duomenų apie jį nėra.

Prie stebuklingojo šaltinio [žmonės] būriais ir pavieniui meldėsi, ėjo aplink keliais, mazgojosi vandeniui skaudamas kūno vietas ir metė į šaltinio vandenį aukas. Kartais maldininkai ir ligoniai atvyksta net iš tolimiausių krašto apylinkių. Daugiausia suplaukia žmonių per Šilines, kai Seredžiuje atleidai trunka net tris dienas. Dievoti žmonės, pagerbdami šventą vietą, prie šaltiniuko ir vėl pastatė žemaitišką kryželį su šv. Jono statulėle. Tada maldininkai dėdavo į kryžių pinigų kaip auką už patirtas malones. Vienas išdykęs Seredžiaus pusbernis prasimanė išimti iš kryžiaus aukas. Po tos šventvagystės ėmė tas pusbernis ir apsirgo keista akių liga – jo akys apaugo kažkokiomis pūslėmis, paskui ir visai apako <...>.

Šv. Jono šaltinėlis turįs didelę gydomąją galią, ir net labai stebuklingu yra visų laikomas. Žmonės pasakoja, kaip stebuklingai išgiję tie, kurie prausėsi ar gėrė šaltiniuko vandenį. Vienas aiškesnių stebuklų – tai aklos mergaitės Ivasės Savickaitės praregėjimas <...>⁴³.

Sako, vaikai mažiukai ganė karves, i Panelė Švenčiausia pasirodė ant akmens Šventojo upelio pievos, tai va, tenais jis už bažnyčios [yra]⁴⁴.

<...> tas vanduo buvo tenai šventas vanduo, tai te apačioj, tai te buvo nežymu visai. Čia „išrado“ tokia Iliuvienė, jinai padarė auką didžiulę, aš einu kiekvieną kartą, raviu, sodinu, darau... <...> Mano tėvas tai tikrai žinojo apie tą čia apsireiškimą to švento Jono Krikštytojo. A jis čia kažkoks tai vaikščiojo, šitas... pasakojo, koks tai pranciškonas, ka jis čia buvo, vienu žodžiu, vaikščiojo čia po kaimą kažkoks tai vienuolis, buvo didžiulis, jis, labai labai viską žinodavo <...>.

[Kada reikia praustis tuo vandeniu?]

– Ogi ketvirtadienį Velykų, prieš Saulės tekėjimą. Aš visas moteris nuvedžiau, supranti, kiek čia buvo, nuėjom, nusiprausėm tenai šventu vandeniui, i daba, kada švento Jono diena, supranti, i tą dieną irgi, buvo, vandenia parsinešim. Krikštytojas, jis yra tenais, i tas vanduo padarytas Krikštytojo, bet mano tėvas daba, ka jis būtų, da jis geriau apsakęs [būtų] <...>.

Aišku, i akių, i kojų, i visiem, i visiem, visiem, visiem, viskam [padedda] <...>⁴⁵.

Senovėse toks tikėjimas buvo. Eidavo prie vandens daugiau. Kaip te žydai būdavo, irgi eina griekus skandyt <...>⁴⁶.

Švento Jono šaltinėlis. Sakė, kad pagyja nuo jo. Plovė akis su tais šaltinėliais – ji buvo akla. Šaltinėly prausėsi. Ji paskui

⁴³ Buračas B. Stebuklingasis šaltinėlis (ką pasakoją serediškiai apie savo šaltinėli), *Sekmadienis*, 1937, vas. 21, nr. 8, p. 3. Cituojama iš: Buračas B. *Pasakojimai ir padavimai*, sud. A. Degutis ir V. Jankauskas, Vilnius, 1996, p. 159–160.

⁴⁴ Iš Antano Jačinsko, 76 m., gim. Lebedžių k., ir Vlado Barado, 75 m., gim. Vidgirio k., dabar gyv. Lebedžių k., pasakojimo. Įrašė ir iššifravo I. Marmaitė 1997 m.

⁴⁵ Iš Emilijos Jocienės, 69 m., kilusios iš Lazduonių k., gyv. Seredžiuje, pasakojimo. Įrašė ir iššifravo V. Vaitkevičius 1996 m. *LTR* 6611: 61, 63.

⁴⁶ Iš Jono Džiugo, 83 m., kilusio ir gyv. Seredžiuje, pasakojimo. Įrašė ir iššifravo A. Ališauskaitė 2000 m. *VDUB*.

čia prie bažnyčios patarnaudavo dar kurį laiką, bet aš jau jos neprisimenu. Mano tėvai pasakojo. Na, plovėš tas akis ir išgijo nuo to vandensio <...>⁴⁷.

Šaltinėlis labai stebuklingas. Būdavo atvažiuoja iš Čekiškės mano vyro tetos, tai visada:

– Antanėli, tik to vandens, tik parūpink. Sakė nusiplaunam akis, tai labai gerai matom. Ir taip žmonės, kur skauda, pasiplauna. Nu, reikia tikėt, kai netiki, tai nieks nieko nepadeda. Bet kai itiki, tai jiems atrodo, kad padeda. Mano mamytei labai dantis skaudėjo, o kitą syk nebuvo dantų gydytojo, nu, tai mamytė nuėjo prie šulinėlio ir skalavo burną, viską, ir visi dantys iškrito, ir neskaudėjo. Tai tėveliui pradėjo skaudėt, tai mamytė sako:

– Eik, tėvai, – sako – prie šulinėlio, te pasimelsi, paplausi, gal padės.

Tai nuėjo tėvelis, da litą įmetė.

– Įmečiau litą, – sakė – ir nepadėjo. Tai kad jisai neįtikėjo. Tai mamytė tai tikėjo, meldėsi, – tai reikia viską įtikėt⁴⁸.

Ligonius veždavo. Jau čia, kurie jau serga. Tai jau ten nusi-prausdavo tuo vandeniui, jau kurie tikėdavo gerai, paaukodavo ten pinigų. Dabar jau kitas ten koplytstulpis pastatytas. Ten aukodavo pinigus. Nu, ir sako, pasveikdavo žmonės. Sako, vienas žydukas at- eidavo, norėjo pasiimt tuos pinigus. Pasiėmė tuos pinigus, nu ir reiškia, neatgniauzė delno. Paėmė tuos pinigus, ir surakino tą ranką. Tai paskui, sako, ėjo pas kleboną prašyti, kad tas laikytų mišias, ir tada jam tą ranką atleido⁴⁹.

Potvynis ar kas nuėjo, ir ties ta vieta sustojo. Tai man taip pasakojo, o aš tai nežinau.

Malūną nunešė potvynis ir ties ta vieta sustojo, kur dabar yra šaltinėlis.

Nuo senų senovės. Nuo kiek metų jis buvo, tai aš nežinau. Aš gyvenau su tokia senike, tai jos tėvas... jau jinai 82 [metų]. Ir jau jos tėvas žinojo šitą šaltinį.

Tai klausykit, man pasakojo tokia Kručkauskienė. Jinai daba jau numirusi. Iš Motiškių kaimo. Tai ji man pasakojo šitaip: kai karves ganė, tie vaikai, žydukai, ten laksto. Jie pamatė, kad te tie pinigai yra ir paėmė. Ant stogo stoji ir išėmė tuos pinigus. Sakė, vietoj sutraukė ranką – pirštus. Sakė, paėmė tą ranką, atlaužė tuos pirštus – atleido, paleido ir vėl sutraukė. Tai paskui jos bėgo namo, pasakė savo mamai, ta mama ėjo į Seredžių, tiem žydam pasakė. Tai, sakė, baisus alasas, baisus riksmas buvo. Paskui vedėsi pas kunigą ir, sako, kuo baigėsi, nežinau. A jam atitaisė tą ranką, a jam neatitaisė – to negaliu pasakyti. Ir jinai nežinojo⁵⁰.

⁴⁷ Iš Genovaitės Mickevičiūtės, 78 m., kilusios iš Pavamblų k., nuo 1970 m. gyv. Seredžiuje, pasakojimo. Irašė ir iššifravo A. Ališauskaitė 2000 m. VDUB.

⁴⁸ Sveikatiėnės, 84 m., gim. Voroneže, nuo 1947 m. gyv. Seredžiuje, pasakojimas. Irašė ir iššifravo A. Ališauskaitė 2000 m. VDUB.

⁴⁹ Iš Aldonos Masaitienės, kilusios iš Belvederio, nuo 1942 m. gyv. Seredžiuje, pasakojimo. Irašė ir iššifravo A. Ališauskaitė 2000 m. VDUB.

⁵⁰ Antaninos Iliuvienės, 68 m., kilusios iš Padubysio k., gyv. Seredžiuje, pasakojimas. Irašė ir iššifravo A. Ališauskaitė 2000 m. VDUB.

10. **Skubų upelis.** Tai dešinysis Dubysos intakas, minimas pasakojimuose apie skalbiančias deives. Toje vietoje iš seno stovėjo kopyltstulpis su šv. Jono Krikštytojo skulptūra.

*Senovėje vaidindavosi baltos deivės, kurios skalbdavosi. Todėl žmonės toje vietoje pastatė švento Jono kryžių*⁵¹.

Gausūs pasakojimai, padavimai bei tikėjimai apie šventuosius vandenis (šaltinius ir upelius) Seredžiaus apylinkėse pateikia bemaž visą vandens šventumo motyvacijų baltų religijoje spektrą. Žmonės mini daugelį šventųjų vandenų savybių bei prižasčių, dėl kurių šie vandenys yra šventi, stebuklingi, „švoiesina akis“ ir gydo įvairias ligas. Naudojantis šia proga, maga vandens šventumo motyvacijas aptarti kiek išsamiau.

Iš žemės trykštantys šaltiniai visuotinai laikomi *akimis* ir žmonės tiki, kad jų vanduo esąs pirmas vaistas akių ligoms gydyti (plg. Besmerčių, Palazduonio, Pašilių šaltinius). Tai tarsi savaime egzistuojanti konstanta, kuri priklauso bendrai vandens – akių sąsajų grandinei, ir todėl jos įrodinėti nebereikia. Baltų ir lietuvių mitologijos duomenys rodo, jog vandenys gali būti laikomi Dievo⁵², Velnio⁵³, Laimos⁵⁴ ar mirusiųjų⁵⁵ akimis.

Be bendrų, tekančiam vandeniui teikiamų mitinių reikšmių, šaltiniai turi savo specifinių bruožų. Pagrindinį iš jų kaip tik apibūdina visuotinis tikėjimas, kad šaltiniai – tai akys: „Šalcinis kokis gilus gilus, be dugno, tai tada sako: „akys“⁵⁶, „Akis verda“ (apie Besmerčių šaltinį). Atitinkamai šių „akių“ vanduo interpretuojamas kaip ašaros. Žinoma Laimos⁵⁷, Marijos⁵⁸ ašaromis laikomų šventų šaltinių.

Beįdrosios mitinės reikšmės paaiškina, kodėl iš žemės gelmių trykštantis vanduo laikomas ašaromis – ašaroms yra priskiriama galia (pra)skirti arba (at)rankinti (plg.: „[Per laidotuves] *kai neverkia, tai sako: „Ot, neverkia, nėra kam ir žemės atrakinc“*⁵⁹).

Apeiginio elgesio motyvacijas šventųjų vandenų byloje leidžia įminti dar viena specifinė ašarų savybė. Jos (pri)budina arba (at)gaivina mirusiuosius (plg.: „*Negalima per daug gailėti: ašaros gali iš numirusių prikelti*“⁶⁰) ir yra identiškos gyvybės vandeniui, kuris trykšta iš šaltinių, plg.: „*Gyvybės vanduo, skaito <...> ir semia iš to šaltinio vandenį*“⁶¹.

Savo gyvojo (gyvybės) vandens statusą šaltiniai neabejotinai patvirtina be perstojo judėdami, virdami ir niekada neužšaldami: „*Ons verd i verd, žeimų ons neužšąla <...>. Žmonės nešies plaut, [jis] pats iš savęs verd, ons jud i jud*“⁶², „*Jis neužšąla niekad. Verda i verda, verda i ver-*

⁵¹ Iš Stasio Vizbaro, apie 70 m., gyv. Skubų k., pasakojimo. Užrašė M. Kviecinskienė 1935 m. LŽV (Skubai, Čekiškės vls.).

⁵² LMD I 474/285.

⁵³ Vėlius N. *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. Folklorinio velnio analizė*, Vilnius, 1987, p. 60–61; plg. Balčiūtė L. Vandens ir akių sąsajos lietuvių mitologijoje, *Lituanistica*, 1995, nr. 3, p. 104; Dundulienė P. *Akys lietuvių pasaulėjautoje*, Vilnius, 1992, p. 37.

⁵⁴ *Latviešu pasakas un teikas*, pēc A. Lercha-Puškaiša un citiem avotiem sakopojis un rediģējis prof. P. Šmits (Schmidt), Rīgā, 1936, t. 13, p. 314.

⁵⁵ Plg. Balys J. *Mirtis ir laidotuvės, Silver Spring MD*, 1981, p. 101.

⁵⁶ LTR 6467/375.

⁵⁷ *Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas. Izlase, sastādītāja A. Ancelāne*, Rīgā, 1991, p. 308–309.

⁵⁸ Vaitkevičius V. *Senosios Lietuvos šventvietės, Žemaitija*, Vilnius, 1998, p. 593.

⁵⁹ LTR 2631/25.

⁶⁰ LTR 2344/223.

⁶¹ LTR 6414/170.

⁶² LTR 6611/3.

da“ (apie Pašilių šaltinį). Ir priešingai – ramybė (= miegas), šaltis ir ledai priklauso mirties sričiai. Lietuviškų pasakų herojai, anot A. J. Greimo, visada miega, kai kalbama apie mirtį⁶³.

Gyvasis vanduo išreiškia gyvybines galias. Jis lemia augimą ir derlumą, nes juo „palaisčius, tuojau užauga žolynai, medžiai ir vaisius krauna“⁶⁴. Toks vanduo tiesiog reiškia gyvybę ir jo dažnai prašydavo seni žmonės, netgi gulintys mirties patale. Šiame fone taip pat raiškus paprotys šventųjų šaltinių (taip pat ir Seredžiuje) vandeniui praustis Didįjį ketvirtadienį prieš Velykas, siekiant įgyti gyvybinių galių tuo metu, kai Kristus miršta.

Visuotiniu įsitikinimu, gyvasis šaltinių vanduo labiausiai yra reikalingas akims, nes jas gydo, „plečia“ ir „šviesina“: „Tas vondou labai gers yra, Gyvybės vandeniu vadėna. Tūjau pat ir akys praplėsta no to vondenia“⁶⁵, „Mà daug šviesiau ant akių, kai aš nuprausiau tuo šventu vandeniu“ (apie Palazduonio šaltinį).

Regėjimas/aklumas atitinka gyvybės/mirties būsenas (plg.: „Nespėjo atsimerkt, ir vėl reikia užsimerkt (= labai trumpas gyvenimas)“⁶⁶. Todėl ir gyvasis šaltinių vanduo, anot A. J. Greimo, tai pirmiausia ne „terapeutinė priemonė, vaistas, kurio pagalba kūni suteikiama gyvybė“, bet tai „gyvasis vanduo, jis, kaip vanduo, yra gyvybė“⁶⁷.

Be paminėtų gyvųjų šaltinių savybių judėti, virti ir niekada neužšalti, tame pačiame mitiniame fone reikšminga jų savybė tekėti į rytus arba į pietus, kitaip tariant, prieš saulę: „Tas šaltinėlis [teka] <...> prieš saulę, tai jis stebuklingas <...>. Visi vandenai plaukia, pasuka į saulėlydį, o čia atsisuka į saulėtekį. Tai jis yra šventas“⁶⁸. „Sakydavo labai, kad čia geras, sveikas [vanduo]. Praustis reikia, sakydavo, kai pietų, rytų šaltinis“ (apie Besmerčių šaltinį).

Prausiantis į rytus tekančiu vandeniu, tikima, kad tada vasarą neima miegas⁶⁹ (kaip minėta, miegas mitinėje plotmėje atitinka mirtį). Pažymima, kad šis „rytų“ (taip pat „pietų“) vanduo teikia sveikatą, grožį, jaunystę: „Akims skaustant, šalteny, prieš saulę tekančiame, akis mazgojo“⁷⁰; „Jeigu bėg šaltinis, ka ondens bėg į peitus, tai reiški, šis šaltinis y svąks“⁷¹.

Gyvojo vandens savybių, be šaltinių, turi ir vanduo, trykštantis prie akmenų (taip, matyt, ir buvo Seredžiuje), vanduo, aptinkamas po jais arba susirenkantis įdubimuose ant jų. Kartais toks vanduo dar vadinamas *gyvybės vandeniu*, kartais – *ašaromis*, kartais tiesiog pabrėžiama nepaprasta gyvybinė jo galia. Tai verčia užsiminti apie dar vieną prose-
novinį baltų mitologijos ir religijos vaizdinį – *gyvybės vanduo* („gyvybė“) lokalizuojamas marių salos akmenyje. Tačiau šiuo atveju, atrodo, svarbiau paminėti tikėjimų apie *gyvybės vandenį* variantus, iš kurių aiškėja, kad jį gali sudaryti net devyni komponentai: gyvas, jaunas, sveikas, stiprus ir kiti vandenys⁷². Tai tiesiogiai koreliuoja su duomenimis apie Palazduonio šaltinį (žr. aukščiau), kur

⁶³Greimas A. J. *Tautos atminties beiškant. Apie dievus ir žmones*, Vilnius–Chicago, 1990, p. 161.

⁶⁴Balys J. *Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje*, Chicago, 1966, p. 38.

⁶⁵LTR 6414/151.

⁶⁶*Lietuvių kalbos žodynas*, atsak. red. J. Kruopas, Vilnius, 1970, t. 8, p. 35; taip pat žr.: Vaitkevičienė D. Susitikimas su vandenimis: sakralinės sutarties požymiai, *Lituanistica*, 1996, nr. 4, p. 49.

⁶⁷Greimas A. J. *Tautos atminties...*, p. 154.

⁶⁸LTR 6611/159.

⁶⁹*Latviešu tautas ticjumi...*, nr. 17093.

⁷⁰Daukantas S. Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių, *Raštai*, sud. V. Merkys, Vilnius, 1976, t. 1, p. 477.

⁷¹LTR 6448/218.

⁷²Plg. *Litauische Volkslieder und Märchen aus dem preussischen und dem russischen Litauen gesammelt von A. Leskien u. K. Brugman*, Strassburg, 1882, p. 164.

„labai daug upelių suteka į vieną vietą“. Sakoma: „[Čia] devyni upeliai sueina į vieną“, todėl akiai moteriai sapne balsas ir patarė šiuo vandeniu apsiprausti, sušlapinti akis. Nuo to moteris praregėjusi. Beje, priėjus prie Pašilių šaltinio artyn, jo viduryje taip pat būdavo matyti devynios (!) kumščio didumo skylės, iš kurių vanduo veržėsi aukštyn.

Paminėtosios prigimtinės ir mitinės šventųjų šaltinių savybės (virti, judėti, tekti į rytus/pietus, susilieti iš devynių versmių; teikti gyvybę, žvalumą, šviesą) leidžia bent maža dalele išsivaizduoti tai, kokią reikšmę ikirikščioniškuoju laikotarpiu žmonės, taip pat ir Seredžiaus apylinkių gyventojai, priskyrė šventiesiems šaltiniams, kodėl jų vandeniui teikė tokią didelę svarbą.

Pagrįstai galima teigti, kad šios tradicijos formavosi gentinėje epochoje, buvo praktikuojamos ankstyvuoju Lietuvos valstybės laikotarpiu (XIII–XIV a.), vėliau kito, įgijo sinkretinių (kartais net prieštarinių⁷³) bruožų, tačiau dažniausia neprarado nei mitinės, nei religinės reikšmės⁷⁴. Dubysos žemupio šventviečių pavyzdžiai, visų pirma informacija apie šventuosius Palazduonio, Pašilių, Seredžiaus šaltinius, tą vaizdžiai patvirtina, šios problemos nagrinėjimui pateikia žinomų ir visiškai naujų duomenų, leidžia atsakyti į suformuluotus klausimus bei iškelia naujų.

Dėkojame doc. dr. Vyteniui Almonaičiui, leidusiam skelbti studentų praktikos metu užrašytus pasakojimus, archeologei Ingai Marmaitei ir A. Juškos memorialinio muziejaus direktoriui Arūnui Sniečkui, leidusiems skelbti jų surinktą kraštotyros medžiagą.

Straipsnis „Versmės“ leidykloje gautas 2002 05 28, spaudai parengtas 2003 06 12.

Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Seredžius“, Vilnius, *Versmė*, 2003, p. 124–140 (vyriausioji redaktorė sudarytoja Vida Girininkienė).

Straipsnis interneto svetainėje www.ilt.lt skelbiamas nuo 2007 04 04.

⁷³ Pavyzdžiui, apie Pašilių Alkaus šaltinį pasakojama, kad jis atsirado prakeikto žydo namų ar karčemos vietoje, tačiau jo vandeniu žmonės gydė įvairias ligas.

⁷⁴ Plačiau žr. Vaitkevičius V. *Dubysos žemupio šventvietės*, p. 124.